

La recuperació de la memòria històrica pels alumnes de secundària

MILAGROS BANEGAS GARCÍA

La utilització de fonts orals és un recurs molt eficaç a l'hora de donar a conèixer la història recent als alumnes de secundària. L'experiència de l'IES Margarida Xirgu de l'Hospitalet de Llobregat demostra que es pot aconseguir un alt grau d'implicació dels participants en aquest tipus d'iniciatives.

Els alumnes de quart d'ESO de l'IES Margarida Xirgu de l'Hospitalet de Llobregat van dur a terme, durant el curs 2003-2004, una recerca basada en la utilització de les fonts orals com a recurs didàctic. El resultat de l'experiència es va presentar en les Cinquenes Jornades Científiques i Tecnològiques de Secundària organitzades per l'Ajuntament de l'Hospitalet i va obtenir el primer premi al millor treball d'ESO en l'àmbit social. Aquesta recerca formava part d'un treball més ampli coordinat pel grup de professors Historaula.

LA HISTÒRIA ORAL COM EINA DIDÀCTICA

Aquesta metodologia és una eina didàctica molt eficaç en l'ensenyament-aprenentatge de la història recent perquè, basant-se en l'aprofitament dels records i les vivències de persones, es duu a terme la reconstrucció d'un període. En l'ensenyament secundari, un projecte d'aquestes característiques aconseguix uns objectius que sobrepassen els específics de la matèria (ciències socials) i contribueix a l'educació integral de l'alumnat, tot permetent-li un contacte proper amb el passat

de la seva comunitat. Suposa, així, implicar els alumnes en la creació de fonts orals que posteriorment seran analitzades a l'aula.

La història oral ofereix la possibilitat d'aprendre un conjunt de tècniques i d'habilitats pròpies de la investigació històrica i, al mateix temps, aporta una informació molt valuosa i complementària al llibre de text. L'alumne assumeix el paper de l'investigador, és a dir, es fixa uns objectius, s'informa del tema objecte de la seva recerca, entrevista testimonis que han viscut els fets i elabora les conclusions a partir de la informació obtinguda. A més, aquest mètode facilita el desenvolupament de les capacitats afectives i emocionals; així, la transmissió directa entre els protagonistes anònims i els alumnes fomenta el diàleg intergeneracional i estableix un lligam entre el passat i el present.

EL PROJECTE

El projecte formava part de la programació del crèdit variable de quart d'ESO titulat «Història contemporània de Catalunya». El seu objectiu era l'aplicació de les fonts orals a l'estudi de la vida quotidiana durant el franquisme, principalment

pel que fa a la vida familiar, la feina, la religió i l'escola. Es tractava, doncs, de recuperar els records i les vivències de les persones que havien viscut en aquell període. El fet que els alumnes ja haguessin fet un treball d'història oral a tercer d'ESO va facilitar molt l'elaboració d'aquest nou projecte, ja que estaven familiaritzats amb la metodologia. El projecte va tenir dues fases. En la primera van participar tots els integrants del grup i en la segona només un grup reduït d'alumnes. La primera fase es va desenvolupar durant les hores assignades al crèdit variable. En primer lloc es va introduir els alumnes en el marc general del tema objecte d'estudi –el franquisme–, per a la qual cosa es van utilitzar fonts escrites i audiovisuals. Quant a les primeres, es va fer un primer treball de consulta bibliogràfica a la biblioteca del mateix institut, si bé l'alumnat va fer servir sobretot el seu llibre de text. Pel que fa a les fonts audiovisuals, es van visualitzar i comentar diferents documentals, entre ells *Els nens perduts del franquisme*, i les pel·lícules de ficció *La lengua de las mariposas* i *Los años bárbaros*. També es va visitar l'Arxiu Històric

de l'Hospitalet i el Museu d'Història de Catalunya, on es presentava l'exposició temporal *Les presons de Franco*. Paral·lelament a l'estudi del context històric, es va introduir l'alumnat en la metodologia de la història oral. Cada alumne va seleccionar un testimoni que, en general, pertanyia al seu entorn més proper, sobretot familiar; avis i àvies han estat els col·laboradors habituals, encara que també han participat veïns i persones localitzades als casals de gent gran. El primer contacte amb el testimoni servia per elaborar-ne la fitxa biogràfica. Abans de la realització de l'entrevista es va elaborar el qüestionari a l'aula entre tots els alumnes; es va aplicar a totes les entrevistes, tot adaptant algunes de les preguntes a les característiques de cada testimoni. Els alumnes les van enregistrar en cintes i, degudament etiquetades, es van arxivar a l'institut. Finalment es va fer la transcripció literal de les converses i un resum amb els aspectes més rellevants.

El treball va concloure amb un debat a l'aula sobre els diversos aspectes tractats i la presentació d'un dossier individual que havia d'incloure portada, índex, context històric, fitxa biogràfica, transcripció de l'entrevista, resum, conclusió, valoració personal i bibliografia. Un grup reduït d'alumnes va manifestar molt d'interès a continuar la recerca a partir de les fonts orals generades i va voler fer un treball conjunt a partir de l'anàlisi de la informació de totes les entrevistes efectuades al llarg del crèdit variable d'història oral. Es tractava de verificar si el que havien estudiat del franquisme es veia reflectit en la vida quotidiana. A més de l'anàlisi del contingut de les converses, van fer un treball estadístic a partir de les fitxes biogràfiques i van elaborar els gràfics corresponents (segons el lloc de naixement, el sexe, el nivell d'estudis, la professió...). Per elaborar les conclusions es van centrar en dues etapes: els anys quaranta i els anys seixanta. Van fer dos grups d'entrevistes. Per una banda,

les que corresponien als testimonis nascuts entre 1921 i 1930 i, per l'altra, les dels nascuts entre 1940 i 1950. D'aquesta manera van poder comparar el que els havien explicat les persones que van viure la guerra i la postguerra amb el que els havien explicat les nascudes després, que van viure l'època del desenvolupament econòmic.

Isabel Resina Herrero

VALORACIÓ

El treball dels alumnes, tant individual com col·lectiu, sempre inclou una conclusió on valoren les dades obtingudes i expliquen què han après al llarg de la recerca.

En aquest cas i, per mitjà de l'anàlisi estadística de les fitxes biogràfiques, l'alumnat va constatar la importància dels moviments migratoris dins d'Espanya i el descens de la natalitat al llarg del segle. A través dels testimonis van ser capaços de diferenciar la infantesa i l'adolescència dels que havien viscut la Guerra Civil de les d'aquells que havien crescut durant la postguerra i el *desarrollismo*. De la mateixa manera, també es van adonar de la unimitat dels testimonis pel que fa a la duresa del món laboral, la precarietat de l'escola, la important presència social de la religió i de l'Església catòlica i, finalment, el paper familiar i social que el franquisme atorgava a la dona.

Els resultats d'aquesta experiència han estat extraordinàriament positius, especialment quant a la motivació i l'entusiasme manifestats per la pràctica totalitat dels alumnes. L'entrevista, a més del seu valor

com a font històrica, posa en contacte les persones grans, que difícilment se senten escoltades pels joves, amb els adolescents, que veuen com el testimoni d'una persona, el qual no havien valorat amb anterioritat («batalletes de l'avi»), els ha ajudat a ampliar la seva visió del passat. L'alumnat ha vist en la història oral una forma d'aprendre diferent de la tradicional, sovint molt memorística, i ha obtingut informació que no apareix als llibres de text on, en general, no es contempla la vida quotidiana.

L'avaluació dels estudiants ha estat molt bona. Han manifestat, per exemple, haver «après moltes coses de manera interessant». Cal destacar la valoració positiva que han fet del contacte amb la gent gran: «M'ha agradat que el meu avi m'expliqués coses de la seva vida, perquè mai ho havia fet». De la mateixa manera han pres consciència de les condicions de vida que ells tenen en comparació amb les que han sentit dels seus testimonis: «M'he adonat que ara vivim molt bé en comparació amb els pares i avis. Abans de fer aquest treball no valorava massa el que tenia. Ara sí que ho valoro»; «T'adones de la sort que tenim per haver nascut després del franquisme».

Milagros Banegas García

Professora de l'IES Margarida Xirgu
Membre del grup *Historaulla*.
ICE de la UAB

BIBLIOGRAFIA

- R. ABELLA, *La vida cotidiana bajo el régimen de Franco*, Madrid: Temas de hoy. Historia S.A., 1996.
J. BELLON i D. QUINQUER, *La vida cotidiana en la época franquista*, Barcelona: Guías Praxis para el profesorado de ESO, 1997.
P. GÓMEZ, *Història Oral*, Barcelona: Ed. Teide, 1998.
GRUPO DE TRABAJO HISTÒRIA ORAL A L'AULA, *Monogràfic «Història i fonts orals», Perspectiva escolar*, núm. 265, Barcelona: 2002.
Historia, Antropología y Fuentes Orales. Publicació semestral especialitzada, Universitat de Barcelona i Arxiu Històric de la Ciutat.
M. VILANOVA, *Les majories invisibles*, Barcelona: Ed. Icaria, 1995.

Objectius

- Introduir l'alumnat en la investigació històrica i generar interès per un passat proper.
- Conèixer la metodologia de la història oral.
- Saber dissenyar un projecte d'història oral.
- Fomentar el treball en grup.
- Aprendre a treure conclusions.
- Saber presentar correctament un treball.
- Conèixer les causes i les conseqüències de la implantació de la dictadura franquista a Espanya i Catalunya.
- Identificar les característiques fonamentals del franquisme i la seva relació amb la vida quotidiana
- Establir les diferències fonamentals entre un règim dictatorial i un de democràtic.

Qüestionari

Escola

- Com era l'escola on estudiava?
 - Quantes hores anava a l'escola? Quins dies de la setmana?
 - A quina edat va començar a anar a l'escola? Quan la va deixar?
 - Hi havia gaire disciplina? I càstigs?
 - Quines assignatures es feien?
 - Hi havia diferències entre els nois i les noies?
 - Com es feien les classes?
 - Li agradava anar a l'escola? Hi havia bon ambient?
 - Com era la relació amb els professors?
 - En quina llengua ensenyaven? (Si es tracta d'un lloc amb una altra llengua a més del castellà.)
- (En cas de no haver anat a l'escola, es pot preguntar el motiu. També ens pot explicar com era la seva infantesa, què feia, si coneixia altres nens que anessin a l'escola, si cap membre de la seva família hi ha anat...)

Vida familiar

- Com era la casa on vivia? En pot fer una descripció?
- Quantes persones vivien a la casa?
- Hi havia aigua potable a la casa? Es dutxaven cada dia?
- Quins eren els menjars més habituals?
- Com era la relació amb els pares?
- Quines festes familiars celebraven?
- Feien activitats en família?
- Quina era la llengua que es parlava a casa seva?
- Quin era el paper de les dones de la família?
- Hi havia normes de convivència en la família?
- Quins valors creu que li han transmès els seus pares?
- Hi havia una educació i un tracte diferent dels fills i les filles?

Treball

- A quina edat va començar a treballar?
- Quina va ser la seva primera feina? Quin horari tenia? Quan li pagaven?
- Quines altres feines ha tingut?
- Tenia seguretat social? Li pagaven les vacances? Quants dies de vacances tenia?
- Pertanyia a algun sindicat? Sabia si existien?
- Va a participar en alguna vaga o protesta? Què en recorda?
- Va haver de canviar de lloc de residència per buscar feina? Per què?

Religió

- Quina importància tenia la religió dins de la seva família?
- La religió estava present a la societat?
- La religió estava present a l'escola?
- Per vostè, la religió ha tingut la mateixa importància que pels seus pares? Ha educat els seus fills d'acord amb la religió?
- Com ha influenciat la religió en la seva vida?

Seqüència didàctica

Aspectes metodològics

- Documentació sobre el tema del treball.
- Concreció dels objectius del treball.
- Elaboració d'una primera hipòtesi de treball.
- Informació sobre la metodologia de la història oral.

Realització de l'entrevista

- Selecció del testimoni.
- Elaboració d'una fitxa biogràfica.
- Elaboració del qüestionari.
- Realització i enregistrament de l'entrevista.
- Transcripció.

Anàlisi de la informació

- Resum dels aspectes més rellevants.
- Elaboració de conclusions.
- Debat a classe.

Presentació del treball i conservació de les fonts

- Elaboració i presentació d'un dossier individual.
- Etiquetatge i arxiu de cintes.

Continguts treballats

Conceptuals

Què és la història oral i com s'organitza un projecte d'història oral. Els antecedents i l'origen del franquisme (Segona República i Guerra Civil). El franquisme: característiques bàsiques que defineixen el règim. Context internacional. Etapes del franquisme. Aspectes fonamentals de cadascuna.

De procediments

Elaboració d'un qüestionari. Realització d'una entrevista. Transcripció i resum de l'entrevista. Elaboració de les conclusions a partir d'una hipòtesi. Elaboració d'un dossier. Comentari crític de textos i de documents visuals de l'època.

D'actitud

Foment del treball en equip. Valoració de l'aportació del testimoni de la gent gran. Crítica de les actituds intolerants. Valoració de la societat actual en relació a la del passat més proper.

Fitxa biogràfica

Nom i cognoms:
 Data i lloc de naixement:
 Lloc de naixement dels pares:
 Ofici del pare i de la mare:
 Nombre de germans:
 Estudis:
 Professió:
 Estat civil:
 Nombre de fills:
 Canvis de residència:
 Residència actual:
 Zona on vivia durant la guerra: